

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

*Н.І. Шиян
м. Полтава, Україна*

Система освіти в будь-якій країні покликана сприяти реалізації потреб і можливостей особистості, а також основних завдань соціально-економічного й культурного розвитку суспільства. У сільській місцевості в останні роки змінюється специфіка ринку праці. Якщо в недалекому минулому сільськогосподарське виробництво потребувало працівників з невисокою кваліфікацією, які виконували значні обсяги важкої ручної праці, то нинішні соціально-економічні й політичні перетворення в сільському соціумі привели до зміни вимог до кваліфікації працівників. Сучасна сільськогосподарська техніка, автоматизація виробничих процесів вимагають працівників високої кваліфікації. Інший чинник становлення постіндустріального суспільства – зростання значимості інформації та знання, що ставить освіту в число головних пріоритетів життя і розвитку суспільства. Отже, сільська школа, працюючи на перспективу, повинна готувати більшість своїх випускників до продовження навчання у вищих закладах освіти різного рівня акредитації, забезпечуючи висококваліфіковані кадри для розвитку як сільськогосподарського виробництва, так і соціально-культурної сфери села.

Значимий фактор, який зумовлює специфіку навчального процесу в сільській школі, – це мала наповнюваність класів, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Середня наповнюваність класів у загальноосвітніх школах сільської місцевості України становить 16,6. Найвищий цей показник у Автономній республіці Крим – 21,2 і найнижчий у Чернігівській області – 12,8. У Полтавській області середня наповнюваність класів у сільських школах становить 15,5 [5].

У класах з малою наповнюваністю інколи відсутні лідери, учні, які мають високий рівень навчальних можливостей та прагнення до навчання. У зв'язку з цим часто навчальний процес збіднюється, відсутність високого емоційного настрою негативно впливає на працездатність учнів. Деякі форми навчання й виховання, що добре зарекомендували себе в міських школах, у сільській школі стають малоефективними і не дозволяють досягти якісних результатів. Учителі, що працюють у загальноосвітніх школах сільської місцевості, стикаються з труднощами у виборі оптимального темпу навчання, обсягу і логіки розгляду навчального матеріалу, форм і методів роботи на уроці. Все це може негативно впливати на пізнавальні інтереси школярів, а як наслідок – на ефективність усього навчально-виховного процесу.

Розглядаючи інформаційний аспект людського спілкування, психологи виділяють таку якість, як інформативність, розуміючи під нею здатність однієї особистості служити джерелом інформації для іншої. Мала наповнюваність класів збіднює спілкування, в учнів зникає інтерес до бесіди, з'являється нудьга. Крім того, інформованість кожної дитини багато в чому залежить від інформованості тих осіб, з якими вона щоденно спілкується. А тому велика роль у навчанні й вихованні, особливо в сільській місцевості, належить оточуючому соціальному середовищу, яке в багатьох випадках збіднене.

Навчальна діяльність школярів в умовах малої наповнюваності класів постійно знаходиться під контролем учителя. Поряд з перевагами такої роботи, учні часто перебувають у напруженому стані протягом усього навчального дня, що зумовлює підвищену втомлюваність, яка проявляється до кінця уроків. Цей фактор може негативно впливати на прагнення навчатися і як наслідок на глибину знань.

Крім того, особливості навчально-виховного процесу в сільській школі істотно впливають на формування загальнологічних умінь учнів. Як зазначає Ж.К. Калеева [2], мала кількість дітей у класі, як правило, негативно позначається на розвитку культури мовлення школярів. Із зменшенням кількості учнів, які постійно взаємодіють, їх мовлення значно збіднюється, розширення кругозору уповільнюється, звужується сфера повсякденних інтересів, повільніше нагромаджується життєвий досвід. Найбільше це проявляється в

затримці розвитку вміння ясно й чітко виражати свої думки, в погіршенні запам'ятовування змісту навчального матеріалу. А це вимагає використання у навчальному процесі загальноосвітньої школи сільської місцевості активних форм та методів роботи, які б дозволили школярам більше спілкуватися на уроці як з учителем, так і з однокласниками.

Отже, особливості загальноосвітньої школи сільської місцевості вимагають інших підходів до форм та методів роботи в класах із малою наповнюваністю. Особливо це стосується профільного навчання у старшій школі. Сільська школа не повинна наслідувати міську, а йти своїм шляхом, можливо, навіть притаманним лише цій школі.

Аналіз наукової літератури та практика роботи загальноосвітніх шкіл сільської місцевості показали, що сільські школи, не дивлячись на низку негативних факторів, володіють незаперечними перевагами впливу на учнів, збереження їх психічного і фізичного здоров'я, орієнтації навчального процесу на особистісні потреби школяра. На думку В.В. Розанова школа не може бути великою. Саме в такій школі індивідуальність у першу чергу нехтується. Школа повинна бути такою, щоб її керівник мав можливість знати не тільки імена всіх своїх вихованців, але й імена їх батьків. Побачивши обличчя учня, він повинен бачити в ньому особистість з усім спектром її інтересів, з усім сонечком її променів-відношень, а не просто представника учнівської безликої маси, в якій не просто запам'ятати навіть кожного десятого. Лише в невеликій школі можна буде хоч у якійсь мірі наблизитися до того, щоб знати „в обличчя” людину, а не „людину взагалі”. Тільки в невеликій школі можливе створення атмосфери дому, і лише в дуже невеликій – атмосфери храму [4]. Таким чином, саме в сільській школі набагато більше шансів стати школою, де повною мірою можна реалізувати індивідуальність кожного: і учителя, і учня, і батька. „Саме в сільській школі є практично всі умови для впровадження в освітній процес реальної гуманістичної психології, заснованої на недирективному навчанні Карла Роджерса” [3, 45] – переконаний Ігор Лікарчук.

За твердженням М.П. Гур'янової, В.Б. Орлова, В.Н. Кашалової [1] переваги загальноосвітніх шкіл сільської місцевості полягають у тому, що:

- вони виграють у створенні атмосфери душевного комфорту для дітей, їх спокою і безпеки;
- вплив учителя розповсюджується абсолютно на кожного і досягає поставленої мети, а тому й ефективний;
- знання умов життя учнів, їх батьків, допомагають учителям при навчанні і вихованні;
- у цих школах сприятливі умови – в них є унікальна можливість навчити кожному дитину роботі з різними джерелами інформації.

Але, як показало проведене дослідження, ці переваги стануть дієвим фактором лише тоді, коли загальноосвітня школа сільської місцевості зуміє забезпечити:

- залучення кожного учня в активний пізнавальний процес, причому не пасивного оволодіння знаннями, а активної пізнавальної діяльності, застосування здобутих знань на практиці й чіткого усвідомлення, де, яким чином і з якою метою ці знання можуть бути використані (сільська школа дає такі можливості);
- співробітництво вчителів і учнів при розв'язанні різноманітних проблем, коли необхідно виявляти відповідні комунікативні вміння (вчителі сільських шкіл приділяють спілкуванню з учнями значно більше часу ніж міські);
- широке спілкування з однолітками з інших шкіл свого регіону, а інколи інших регіонів країни і навіть інших країн світу (таку можливість учням сільської школи надає позашкільна робота (конкурси, олімпіади, секції МАН тощо), дистанційна освіта, використання методу телекомунікаційних проектів);
- вільний доступ до необхідної інформації в інформаційних центрах не лише своєї школи, але й у наукових, культурних, інформаційних центрах району, області, країни, всього

світу з метою формування власної незалежної, але аргументованої думки з тієї чи іншої проблеми, можливості її різнобічного дослідження (таку можливість учням сільської школи надає Інтернет);

- постійне випробування своїх інтелектуальних, фізичних, моральних сил для визначення завдань і вміння їх розв'язати спільними зусиллями, виконуючи різні соціальні ролі (умови для цього створює педагогічний колектив сільської школи);

- вільний вибір рівня вивчення кожного предмета, але не нижче від Державного стандарту базової і повної середньої освіти, з метою якнайширшого розвитку природних задатків, здібностей і нахилів кожного школяра (шляхом уведення в навчальний процес загальноосвітньої школи сільської місцевості сучасних освітніх технологій);

- проби власних сил у різних галузях освіти (шляхом уведення допрофільної підготовки в основній та елективного компонента в старшій школі сільської місцевості).

Ураховуючи специфіку сільської школи, ми дійшли висновку, що зміст освіти в загальноосвітньому навчальному закладі сільської місцевості повинен бути варіативним, багаторівневим, що зумовлено, по-перше, неможливістю створення різних профільних класів, по-друге, великою різноманітністю природних задатків, інтересів, нахилів, здібностей, здатності до навчання школярів у одному класі. У процесі експериментальної роботи ми розробили різнорівневі модульні програми, які включали інваріантні, додаткові й елективні модулі. Інваріантні модулі будувалися на основі базового курсу предмету; змістовий компонент додаткових модулів складали теми, що не входили в базовий курс, але вивчалися в профільному і були обов'язковими для учнів, які вибрали даний предмет як профільний; змістовий компонент елективних модулів дозволяв розширити і поглибити знання з певної теми і вибирався учнями на основі їх нахилів та уподобань – курси за вибором.

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати міні-модуль як найбільш доцільну форму організації навчання в сільській школі. Робота на міні-модулі будувалася на основі „м'якої” диференціації навчання – виду диференційованого навчання, що базується на створенні в одному класі динамічних груп учнів, які працюють за різнорівневими програмами. Тобто, головні концептуальні положення „м'якої” диференціації будуть такими: 1) у класі з кожного предмета (якщо є учні, які вибрали цей предмет як профільний) виділяються групи стандарту, академічного і профільного рівнів; 2) учень має право вибирати, які предмети вивчатиме на профільному рівні; 3) вибравши 2–3 предмети, які він вивчатиме на профільному рівні, учень спільно з куратором формує індивідуальний навчальний план, у якому передбачається вивчення певного набору предметів з цієї ж чи спорідненої освітньої галузі на академічному рівні, а з інших освітніх галузей – на рівні стандарту; 3) учні груп стандарту та академічного рівня працюють за підручниками для загальноосвітньої школи, а учні профільних груп – за підручниками для профільних класів; 4) до підручників розробляються дидактичні матеріали чи навчальні посібники, які дають школярам змогу працювати на навчальному занятті (міні-модулі) на вибраному рівні; 5) основним видом навчальної діяльності школярів стає самостійна робота.

Реалізація варіативного компонента навчального плану школи відбувалася в рамках проектної технології. Робота за „методом проектів” включала такі основні етапи: пошуковий (визначення тематичного поля й теми проекту, пошук і аналіз проблеми, постановка мети проекту), аналітичний (аналіз наявної інформації, пошук оптимального способу досягнення мети проекту, побудова алгоритму діяльності, покрокове планування роботи), практичний (виконання змісту запланованих етапів), презентаційний (підготовка і проведення презентації) і контрольний (аналіз результатів, оцінка якості проекту).

Одним із шляхів подолання негативної дії соціального й інформаційного чинників соціокультурного середовища сільської школи є розширення числа колективів, у яких відбувається процес навчання старшокласника. До таких колективів, на нашу думку, можна віднести міжшкільні факультативи, літні профільні табори, секції МАН тощо.

Реалізація зовнішньої форми організації профільного навчання зумовила появу

міжшкільних факультативів, які організуються на базі однієї чи декількох шкіл за рахунок кооперації ресурсів навчальних закладів. Робота міжшкільних факультативів дозволяє не лише поглибити знання учнів з вибраного профільного предмета, а й розширити коло спілкування сільських школярів, усуваючи негативну дію соціального та інформаційного чинників сільського середовища.

Додатковими ефективними формами організації навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості виявилися предметні гуртки і секції як складові міжшкільних наукових товариств, науково-дослідницька робота, конкурси, міжшкільні наукові конференції, олімпіади, літні профільні табори тощо. Учнівські міжшкільні наукові товариства є перспективними формами організації роботи з здібними та обдарованими дітьми. Ця форма роботи дозволяє закласти основи творчого підходу до навчання, розширює набуті учнями знання з вибраного профілю, привчає їх до роботи з науковою літературою, знайомить з методами наукового дослідження в певній галузі знань, дозволяє здійснити перші проби власних сил, перевірити стійкість інтересів, нахилів і здібностей.

Таким чином, основою організації профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості є реалізація кожним учнем індивідуальної освітньої траєкторії, яка починається з вибору рівня вивчення предмета на навчальному занятті і доповнюється шляхом поглиблення вибраного профілю навчання на додаткових профільних та елективних заняттях, у міжшкільних факультативах, літніх профільних таборах, секціях МАН тощо.

Література

1. Гурьянова М.П., Орлов В.Б., Кашалова В.Н. Проблемы сельской школы: возможности их решения // Открытая школа – 2004. – № 1. – С. 20-25.
2. Калеева Ж.Г. Заботы сельской школы // Педагогика – 2002. – № 5. – С. 64-69.
3. Лікарчук І. Сучасна сільська школа. Реформування в нових соціально-економічних умовах // Директор школи. Україна – 2001. – № 4. – С. 42-46.
4. Розанов В.В. Сумерки просвещения – М. : Просвещение, 1990. – 624 с.
5. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З БІОХІМІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ «НУКЛЕЇНОВІ КИСЛОТИ»

***І.В. Шмиголь
м. Черкаси, Україна***

Метою вивчення студентами змістового модуля «Нуклеїнові кислоти» є формування у студентів предметних компетентностей з біологічної хімії та загальнопредметних компетентностей з природничих дисциплін.

Враховуючи те, що на викладання цього змістового модуля відведено лише 6 аудиторних годин, з яких 2 години лекційні і 4 години лабораторно-практичні, а об'єм фактичного матеріалу, який студенти повинні опанувати, досить значний, нами заплановано такий вид діяльності студентів як самостійне опрацювання окремих питань теми та розробка по них презентацій, а також представлення їх до уваги іншим студентам, які працювали над іншими творчими завданнями. Таким чином всі студенти мають змогу ознайомитися із значним обсягом інформації, що стосується цього змістового модуля. На нашу думку, саме розробка та представлення студентами презентацій є більш ефективним методом, оскільки дає їм змогу певну інформацію сприймати не лише на слух, а й наочно, що, в свою чергу, сприяє її кращому розумінню та засвоєнню. Використання цього виду навчальної діяльності студентів запроваджено з метою підвищення творчого розвитку студентів і набуття ними вмінь із самостійного пошуку та опрацювання відповідної інформації.

Метою лекції є формування в студентів знань про нуклеїнові кислоти та їх функції в живих організмах; види нуклеїнових кислот, особливості їх компонентного складу,